

ВІДГУК

офіційного опонента

**на дисертацію Кузьми Вікторії Юріївни на тему
«Міжнародно-правові аспекти співробітництва Ради Європи з
Європейським Союзом», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.11- міжнародне право**

Актуальність теми дослідження. На тлі сучасних викликів ХХІ ст. переосмислюється роль та місце міжнародних міжурядових організацій у міжнародній системі; у них розширюється компетенція, з'являються нові орієнтири, форми та напрями співробітництва між собою. Питання підтримання міжнародного миру, верховенства права, демократії, захисту прав людини залишаються і надалі у центрі співробітництва між регіональними організаціями Європейського континенту, а саме між Радою Європи та Європейським Союзом.

Водночас, проблематика обраної теми дослідження зумовлена необхідністю переосмислення змісту правосуб'єктності міжнародних організацій з урахуванням нових політичних, правових та економічних умов розвитку. Нормативно-правова основа співробітництва між РЄ та ЄС, окремі правові аспекти взаємодії та особлива форма співпраці між регіональними міжнародними організаціями традиційного типу та інтеграційним об'єднанням *sui generis* ще не стали об'єктом спеціального вивчення в сучасній науці міжнародного права та є недостатньо дослідженими.

Обрана тема дисертаційного дослідження є досить актуальною для України, особливо в контексті процесів інтеграції до Європейського Союзу та спільних програм Ради Європи та Європейського Союзу щодо України.

Відтак, актуальність теми, обраної Кузьмою В. Ю. для дисертаційного дослідження, її теоретичне і практичне значення, своєчасність звернення до аналізу міжнародно-правових аспектів співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом не викликають сумнівів.

Тема безпосередньо пов'язана з державними та галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку юридичної науки. Актуальність роботи підтверджуються також тим, що дисертаційне дослідження є частиною науково-дослідницької роботи кафедри міжнародного права Львівського національного університету ім. Івана Франка в контексті теми «Міжнародний-правовий захист прав людини: теорія, сучасність, перспективи (державний реєстраційний № 01050004926) на 2005-2008 рр. та «Україна в сучасних міжнародно-правових відносинах» (державний реєстраційний № 0117U001397) на 2017-2021 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Аналіз дисертаційної роботи свідчить про те, що дисертантці Кузьмі Вікторії Юріївні вдалося досягнути мети дослідження, що полягало у комплексному розкритті особливостей договірного та інституційного механізму співробітництва між РЄ та ЄС. Дисертація містить раніше не захищені наукові положення, науково обґрунтовані теоретичні результати, які свідчать про особистий внесок здобувачки в науку. Використання різноманітних наукових методів на різних етапах дослідження дало змогу автору розкрити поставлені у роботі завдання та визначило цінність дослідження в теоретичному і практичному значенні. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність підтверджуються використанням широкого спектру методів наукового пізнання та здійсненим автором аналізом значної кількості джерел (список використаної літератури нараховує 331 найменування). Варто вказати, що у дисертаційному дослідженні проаналізована не тільки спеціальна наукова література, але й відповідні міжнародні договори, акти міжнародних

організацій як юридичного і політичного характеру, що дозволило всебічно дослідити проблематику міжнародно-правових аспектів співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом.

Структура дисертації виглядає збалансованою за обсягом і змістом. Відповідно до мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження робота складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, двох розділів, поділених на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Авторка обрала цілком виправданий, на нашу думку, науковий підхід до розгляду питань, що входять до предмету цього дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, присвяченим міжнародно-правовим аспектам співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом.

Перед дисертантом постали такі завдання, зокрема: дослідити генезу становлення та розвитку співробітництва між РЄ та ЄС; виділити правові аспекти взаємодії між РЄ та ЄС в процесі розширення ЄС як об'єднання *suī generis*; з'ясувати особливості впливу співробітництва між РЄ та ЄС на розвиток сучасного міжнародного права; охарактеризувати міжнародно-правові форми співробітництва між РЄ та ЄС; проаналізувати участь ЄС у конвенційному *acquis* РЄ; виділити особливості приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.; охарактеризувати «спільні програми» як особливу форму міжнародно-правового співробітництва між РЄ та ЄС і Україною та дати визначення цього поняття.

Авторкою вперше запропоновано авторське визначення поняття «міжнародно-правова форма співробітництва між РЄ та ЄС» як зовнішнього прояву взаємодії між міжнародними міжурядовими організаціями за допомогою сукупності правових засобів, процедур і прийомів, обумовлених метою та способами її реалізації; встановлено, що стратегічне партнерство

між РЄ та ЄС здійснюється як у традиційних для всіх організацій міжнародно-правових формах співробітництва, так і в особливих та інноваційних, притаманних тільки цим європейським об'єднанням, що своєю чергою, впливає на еволюцію міжнародно-правового співробітництва інтеграційних утворень з іншими міжнародними міжурядовими організаціями у розвитку нових міжнародно-правових форм співпраці; визначено, що приєднання ЄС як міжнародної організації *sui generis* до багатостороннього міжнародного договору, яким є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., на особливих умовах шляхом укладання угоди про приєднання «особливого виду» є унікальним випадком у міжнародному праві та в перспективі може отримати закріплення в праві міжнародних організацій та практиці правовідносин між іншими міжнародними організаціями; запропоновано авторське визначення поняття «спільних програм» (анг. *joint programmes*) РЄ та ЄС як особливої міжнародно-правової форми партнерства між міжнародними організаціями, яка здійснюється за допомогою цілого комплексу організаційно-правових заходів та інструментів, спрямованих на здійснення демократичних перетворень у сфері захисту прав людини, верховенства права та інших сферах за спільної участі обох регіональних організацій і держави їх проведення; встановлено, що вихід Великої Британії з ЄС (т. зв. «Brexit») стане прецедентом у сучасному міжнародному праві та не позначиться на механізмі співробітництва між РЄ та ЄС, однак у випадку відмови від ЄКПЛ (т. зв. «Exit») це може мати прямі безпосередні наслідки, що позначаться на світовому правопорядку, системі захисту прав людини та припиненні членства в РЄ.

Оцінка змісту дисертації. Структура та зміст дисертаційного дослідження обумовлені поставленою метою та дослідницькими завданнями. У дисертації в логічній послідовності розкрито основні аспекти досліджуваної теми, зроблено відповідні висновки та надано рекомендації.

Перший розділ дисертації присвячено аналізу загальної характеристики співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом. Слід відзначити зроблений автором ґрунтовний аналіз етапів становлення співробітництва між РЄ та ЄС. Виділяються також відмінності міжнародно-правового статусу, особливості взаємодії та спільні риси цих організацій. Підкреслено, що попри різний членський склад, масштаби діяльності, організаційно-правові форми і методи функціонування РЄ та ЄС найтісніше співпрацювали одна з одною. Розкрито зміст таких базових понять як «співробітництво», «партнерство», «стратегічне партнерство» (с. 40-41). В роботі виділено, що вид співробітництва – стратегічне партнерство, РЄ та ЄС підтвердили взаємним представництвом на рівні посольств, що засвідчило вагомий внесок у подальший розвиток інституту посольства ММО та права зовнішніх зносин (с. 38). Заслуговує підтримки позиція автора, про те, що угоди, які укладаються між РЄ та ЄС в процесі їх співробітництва мають певні особливості (с. 49-50).

Варто погодитись з твердженням автора проте, що РЄ створює основу інтеграції, котра відбувається в межах ЄС та безпосередньо здійснює внесок у розширення ЄС, через формування спільного європейського правового простору та утвердження європейських правових стандартів та цінностей між державами-членами. В роботі також проаналізовано безпосередній внесок РЄ у розширення ЄС як об'єднання *suī generis* та зроблено висновок про те, що вступ до РЄ є обов'язковим проміжним етапом для вступу до ЄС, сьогодні не існує офіційного документа *de jure*, але *de facto* членство в РЄ є передумовою вступу в ЄС (с. 69).

Переконливою є точка зору дисертанта, що активний розвиток співробітництва між РЄ та ЄС суттєво впливає на розвиток сучасного міжнародного права (с. 70). На особливу увагу заслуговують положення дисертанта про аналіз наслідків Brexit на співробітництво між РЄ та ЄС, на систему захисту прав людини та вплив на Україну (с. 88-92).

Другий розділ дисертації присвячений організаційно-правовому механізму співробітництва та розглядаються міжнародно-правові форми співробітництва між РЄ та ЄС та виділяються їх особливості. Слід погодитись з автором в тому, що зі створенням і функціонуванням величезної кількості міжнародних організацій та їх тісної взаємодії запроваджуються нові міжнародно-правові форми співробітництва, яких ще у 50-ті р. XX ст. не було (с. 97). Особливої уваги заслуговує юридичний аналіз інституційних основ співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом. У підрозділі 2.1 автором встановлено, що стратегічне партнерство між РЄ та ЄС еволюціонує і в даний час здійснюється як у договірних, інституційних, так і в комбінованих міжнародно-правових формах співробітництва (с. 126).

Заслуговує увагу думка автора, висловлена на с. 151, що РЄ зробила особливий вагомий внесок у розвиток сучасного міжнародного та європейського регіонального права, ухваливши понад дві сотні багатосторонніх угод, які становлять конвенційний *acquis* РЄ. Не дивлячись на те, що застосування даного терміну до права Ради Європи є доволі неоднозначним, автором наводиться наукова дискусія щодо можливості вживання даного терміну саме до правопорядку Ради Європи. Варто також погодитись з твердженням автора проте, що РЄ зі своїм головним юридичним інструментом – ЄКПЛ є найпотужнішою європейською організацією у галузі захисту прав людини і верховенства права та демократії в Європі (с. 169). Однак, застосування у РЄ та ЄС різних механізмів захисту прав людини спричиняє колізії через різне тлумачення судовими органами обох організацій. Переконливою є точка зору дисертанта, що в науковій доктрині міжнародного права та права ЄС, а також на рівні інституцій обох міжнародних організацій існує плюралізм думок щодо питання приєднання ЄС до ЄКПЛ, проаналізовано позитивні і негативні результати такого приєднання, наслідки неприєднання та варіанти вирішення цієї проблеми (с. 169-170). Автором проаналізована не тільки науково-теоретична

проблематика процесу приєднання ЄС до ЄКПЛ, а й детально проаналізований висновок Суду ЄС 2014 р., яким визначено проект угоди про приєднання несумісним з правом ЄС (стор. 167-170).

Великий інтерес представляє дослідження механізму проведення і реалізації спільних програм Ради Європи та Європейського Союзу (анг. joint programmes) як постійно діючу міжнародно-правову форму співробітництва як з державами Центрально-Східної Європи, так і з кандидатами на вступ до ЄС (с. 171) Переконливою є точка зору дисертанта, що з кожним роком РЄ та ЄС удосконалюють і розширюють договірну базу та запроваджують нові механізми підготовки, реалізації і моніторингу виконання спільних програм (с. 188). Так, автором аргументовано, що в контексті тісної взаємодії двох регіональних організацій діють три механізми реалізації проектів у відповідних державах, окремо в рамках РЄ, окремо в рамках ЄС, та в рамках СП і передбачають два варіанти виконання, а саме: а) фінансується РЄ та ЄС і здійснюється РЄ; б) фінансується ЄС і реалізується РЄ (с. 190).

Наукове значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та теоретичні положення можуть сприяти подальшій науковій розробці проблем, пов'язаних з правом міжнародних організацій загалом. Викладені у дисертації положення можуть бути використані у: науково-освітній сфері – при викладанні студентам вищих навчальних закладів курсів «Міжнародне публічне право», «Право міжнародних організацій», «Право Європейського Союзу» та спецкурсу «Правові аспекти діяльності Ради Європи», а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних вказівок; науково-дослідній роботі – як основа для подальшого дослідження міжнародно-правових аспектів співробітництва між РЄ та ЄС; у правотворчості – під час розробки міжнародно-правових документів у галузях права міжнародних організацій, права міжнародних договорів, міжнародного права прав людини, права зовнішніх зносин, права ЄС; у зовнішньополітичній галузі – у роботі Урядового офісу з координації

європейської та євроатлантичної політики України Секретаріату Кабінету Міністрів України, Міністерства закордонних справ України і Міністерства юстиції України в рамках співробітництва між РЄ та ЄС, європейської інтеграції України, гармонізації законодавства України з європейськими правовими стандартами та реалізації спільних програм РЄ та ЄС в Україні.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Основні положення дисертації знайшли відображення у 8 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях (серед яких – 2 статті у зарубіжних періодичних виданнях, а також у 10 тезах доповідей на наукових конференціях.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.

Відзначаючи позитивні якості дисертації, слід вказати на деякі дискусійні положення, які потребують додаткового роз'яснення, зокрема:

1. При формулюванні предмета та об'єкта дослідження, автор з нашої точки зору допустився помилки, хоча й не принципової. Саме дисертаційне дослідження побудоване на аналізі міжнародно-правових актів, натомість предмет дослідження (стор. 2 автореферату, стор. 16 дисертації) було сформульовано автором як «міжнародно-правові аспекти співробітництва між РЄ та ЄС», що мало було б конкретизовано у системі міжнародно-правових актів дво- та багатостороннього характеру.

2. У вступі на с. 14 автор вказує, що «РЄ та ЄС, окрім різних особливостей, зумовлених їх юридичною природою, мають спільні історичні, правові, ціннісні засади, а також спільну мету – побудова європейського правового простору та Європи без розподільчих ліній». Виникає питання, що саме авторка розуміє під поняттям «Європа без розподільчих ліній» та «європейський правовий простір» і їх співвідношення.

3. Надто велику увагу приділено підрозділу 1.1 «Гене́за становлення та розвитку співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом» (с. 23-52). Доцільним було розділити даний підрозділ на два окремі підпункти. В першому розкрити етапи становлення співробітництва, а в другому виділити

особливості правосуб'єктності Ради Європи та Європейського Союзу щодо співробітництва між міжнародними організаціями.

4. Дисертантом у підрозділі 1.3. наводить певні політичні та міжнародно-правові дискусійні положення про «асоційоване партнерство» між Європейським Союзом та Радою Європи (стор. 85-88). Автор вказує, що «асоційоване партнерство як інноваційна форма співробітництва між РЄ та ЄС, вид членства та новий закріплений формат взаємин стане незаперечним аргументом підтвердження існування спільного європейського правового простору, заснованого на спільних цінностях» (стор.88). У цьому зв'язку, по-перше дане питання слід було б віднести структурно-логічно до розділу 2 дисертаційного дослідження, а саме підрозділу 2.1.; а по-друге, потребує уточнення питання чи ґрунтуються дані позиції на міжнародно-правових актах.

5. В підрозділі 2.1 ««Міжнародно-правові форми співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом» виділено форму співпраці – співробітництво між Радою Європи та Європейським Союзом у сфері захисту прав людини. Проте, не виділено співвідношення компетенції інститутів Ради Європи та Європейського Союзу, а також не наведені положення щодо розмежування компетенції та завдань між Радою Європи та Агентством Європейського Союзу з основних прав (с. 122-123).

6. На стор. 66 автор наводить аргумент щодо внеску Ради Європи у розвитку Європейської політики сусідства, що була запроваджена як спільна зовнішня політика Європейського Союзу. При цьому далі автор також поширює дану тезу й на політику Східного партнерства Європейського Союзу (стор. 68), визнаючи, «що запроваджена «інноваційна» міжнародно-правова форма співробітництва». У цьому контексті хотілося б почути пояснення автора чи є правові підстави робити даний висновок, чи то це має суто політичне значення.

7. У підрозділі 2.3 «Особливості приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.» автор

вживає таке поняття як «угода особливого виду» (с. 153,163). Однак надалі зміст цього терміну так і не було роз'яснено. У контексті дослідження міжнародних договорів та їх класифікації важливим є додаткове роз'яснення змісту відповідної категорії.

8. На с. 128 дисертації авторка зазначає, що «поняття *acquis* Ради Європи, на відміну від *acquis communautaire* ЄС, як феномен права практично майже не вживається у теорії міжнародного права та права міжнародних організацій, та недостатньо досліджений українськими науковцями. Так, *acquis* більше застосовується та асоціюється з правом ЄС і ототожнюється з поняттям «правовий доробок». Автор у цьому контексті наводить наукову дискусію щодо неоднозначності застосування даного терміну саме до правового порядку Ради Європи. У цьому контексті потребує обґрунтування, які саме особливості можна виділити між *acquis* Ради Європи і *acquis* ЄС.

В цілому ж, зазначені зауваження скоріше наштовхують дисертантку на наукову дискусію, вони не порушують правильну концепцію роботи і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація Кузьми Вікторії Юріївни на тему «Міжнародно-правові аспекти співробітництва Ради Європи з Європейським Союзом» є комплексним, узагальненим дослідженням та відзначається досить високим науково-технічним рівнем, глибокою розробкою важливої наукової проблеми, що має практичне значення, новизною підходу до вирішення поставлених в ній завдань і обґрунтованістю положень та присвячене актуальним проблемам сучасного міжнародного права.

Вивчення автореферату роботи дає можливість зробити висновок, що зміст дисертації знайшов належне відображення у тексті автореферату дисертації; зміст автореферату не виходить за межі мети та завдань дисертаційного дослідження. На наш погляд, представлений автореферат та, відповідно, дисертаційна робота, є новаторським, ґрунтовним, системним та

завершеним дослідженням, що за структурою та змістом відповідає вимогам, що ставляться МОН України.

Висновок. У дисертації Кузьми Вікторії Юріївни на тему «Міжнародно-правові аспекти співробітництва Ради Європи з Європейським Союзом» здійснено теоретичні узагальнення та доктринальні оцінки міжнародно-правової практики щодо вирішення наукового завдання, яке полягало у комплексній характеристиці міжнародно-правових аспектів співробітництва між РЄ та ЄС.

Робота виконана на високому теоретичному і методологічному рівні і відповідає пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України №656 від 19 серпня 2015 р., №1159 від 30 грудня 2015., а її автор – Кузьма Вікторія Юріївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:

професор кафедри порівняльного
та європейського права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, доцент

К. В. СМІРНОВА

ПІДПИС ЗАСІДНИКА
ВЧЕНОГО СЕКРЕТАРІАТУ
КАР'ЮЛЬНА № 01.44.

